

MEZOPOTAMYA İNANIŞLARINDA DÜALİTE: SİN-ŞAMAŞ ÖRNEĞİ

Duality in the Mesopotamian Beliefs: The Example of Sin-Shamash

Nurgül ÇELEBİ*

Öz

Binlerce yıllık köklü bir tarihe sahip olan Mezopotamya çok sayıda inancın harmanlandığı ve birbirinden farklı medeniyetlerin doğduğu bir bölgedir. Çok kültürlü bir yapıya sahip Mezopotamya inanışları Ortadoğu ve Anadolu'nun kültürel dokusunu oluşturan birçok tanrıyı ve miti bünyesinde barındırmıştır. Sümer, Akad, Asur/Babil gibi birçok medeniyetin ve tek tanrılı dinlerin doğduğu bu coğrafyanın inanış sistemleri arasında düal bir yapının bulunup bulunmadığı konusu bu makalenin temel sorunsalını oluşturmaktadır.

Çok tanrılı bir yapı teşkil etmesine rağmen Mezopotamya inanışlarında, güneş ve ay tanrıları arasında ikili bir yapının bulunması bu makalenin ana konusudur. Mezopotamya inanışları arasında söz konusu ikili yapının gözlemlendiği ay tanrısı Sin ve güneş tanrısı Şamaş odak nokta durumundadır. Bu iki tanrı özelinde düalitenin analiz edilmesi amaçlanmıştır. Dolayısıyla bu makalenin çerçevesi Sin-Şamaş düalitesinin mahiyeti ve Mezopotamya inanışlarındaki yeri ile sınırlanmıştır. Söz konusu düal yapı zamansal ve evrensel olmak üzere iki farklı perspektiften ele alınıp sınıflandırılmıştır. Bunların mahiyeti deskriptif yöntem ile analiz edilmiş ve karşılaştırma metoduyla ele alınmıştır. Yürütülen çalışma neticesinde Sin ve Şamaş arasındaki düal yapının tezatlıkların mücadelesinden ziyade birbirini tamamlayan bir özelliğe sahip olduğu tespit edilmiş olup bu yapının mahiyeti değerlendirilmiştir. Elde edilen veriler ışığında, bu iki tanrı arasındaki görev dağılımının ölümler diyarı ve yeryüzü arasında belirgin bir şekilde düaliteye örnek teşkil ettiği saptanmıştır. Çalışma sürecinde, Sin ve Şamaş arasındaki düalite zamansal ve evrensel olmak üzere iki farklı kategoride sınıflandırılmış ve bu iki başlık altında incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Mitoloji, Mezopotamya inanışları, Düalite, Sin, Şamaş.

Abstract

Nestled within the annals of history for millennia, Mesopotamia stands as a crucible where myriad belief systems intertwined, and a fertile terrain that bore the birth of various civilizations. Mesopotamian beliefs, which constitute a great diversity, have incorporated many gods and myths that form the cultural fabric of the Middle East and Anatolia. The main problematic of this article is whether there is a dual structure among the belief systems of this geography where many civilisations such as Sumer, Akkad, Assyria/Babylon and the monotheistic religions were born.

Despite the polytheistic character of Mesopotamian beliefs, the existence of a dual-structure between the sun and moon gods is the main subject of this article. In Mesopotamian beliefs, Sin and Shamash are the focal points where this dual structure is observed. The article delineates the framework of the Sin-Shamash duality, interrogating its nature and positioning within the Mesopotamian belief system. This dual-structure is analysed and classified from two different perspectives: temporal and universal. Their nature is analysed by descriptive and comparative methods. As a consequence it has been determined that the dual structure between Sin and Shamash has a complementary feature rather than a struggle of opposites. Based on the obtained data, it is evident that the division of responsibilities between these two deities illustrates the duality between the underworld and the earth. Throughout the research, the dual structures existing between Sin and Shamash were categorized into temporal and universal aspects, and subsequently analyzed within the framework of these two distinct classifications.

Keywords: Mythology, Mesopotamian beliefs, Duality, Sin, Shamash.

* Dr., Eötvös Lorand University, Budapest, nurgul.clb@gmail.com, ORCID: 0000-0002-8011-0132.

Giriş

Asırlardır birbirinden farklı inanışlara ev sahipliği yapmış olan Mezopotamya oldukça kalabalık bir tanrılar panteonuyla öne çıkmaktadır. Yüzlerce tanrının bulunduğu bu panteonda gökyüzünde ikamet ettiği düşünülen tanrı/tanrıçaların diğerlerine göre daha önemli bir konumda bulunduğu bilinmektedir. Söz konusu tanrı veya tanrıçaların bazı Mezopotamya şehirlerinin koruyucu baş tanrıları olarak kabul edildiği ancak konumlarının şehirden şehre değişkenlik gösterdiği anlaşılmaktadır. Fakat tanrılar panteonunda keskin hiyerarşik bir düzen bulunduğu dikkat çekmektedir. Bu düzenin tepesinde Uruk şehrinin baş tanrısı sayılan gök tanrı An/Anu bulunmakta ve dönemin hanedanının kurucusu olarak kabul edilmektedir. Onun hemen altında ise tüm evrene hükmettiği düşünülen oğlu Enlil ve Enki yer almaktadır (Biggs, 1967: 70-77; Bottéro, 2012: 238, 260-61; Kramer, 2016: 80-90). Hiyerarşik bir yapının bulunduğu bu panteon (Kramer, 2002: 155) bölgeler arası bazı farklılıklar göstermekte, kimi şehirlerde bazı tanrıların neredeyse birinci sıraya yükseldiği dahi görülebilmektedir. Lakin temelde bu tanrılar benzer özellikler taşımaktadır. Dolayısıyla ufak tefek farklılıklar dışında Mezopotamya tanrılarının bu bölgedeki çoğu medeniyette benzer biçimde yer edindiği anlaşılmaktadır (Bottéro, 2012: 241-42).

Yapılan araştırma neticesinde Mezopotamya'nın çoktanrılı yapısı içerisinde güneş ve ay tanrıları arasındaki ilişkinin farklı bir karakteristiğe sahip olduğu tespit edilmiştir. Ay tanrısı Sin ve güneş tanrısı Şamaş'ın ilişkisi panteondaki diğer tanrılar arasındaki ilişkiye göre düal bir yapı teşkil etmekte ve daha işlevsel görünmektedir. Çünkü bu iki tanrı arasında süreklilik gösteren bir görev paylaşımı ve birbirini tamamlayan bir düal yapı bulunmaktadır. Sin ve Şamaş'ın dönüşümlü bir biçimde ölümler diyarına inip ardından gök yüzüne çıkması, bu iki zıt alemde görev paylaşımının olması, adaleti ve yargıyı sağlama konularında karşılıklı görev üstlenmeleri gibi hususlar bu durumu gösteren temel delillerdir. Çivi yazılı tabletlerden anlaşıldığı üzere gün batımıyla birlikte Şamaş ölümler diyarına inmekte ve babası Sin ise gökyüzüne çıkmaktaydı. Gün doğumunda ise tam tersi gerçekleşmekte dahası her ayın son gününü yani Sin'in "uyku/ölü günü"nü burada geçirdiğine inanılmaktaydı. Ay tanrısının ölümler diyarını ziyaret günlerinde Şamaş'a bu görevinde yardım ettiği, ölümlerin yazgısını belirlediği bu tabletlerde yer alan bir diğer bilgidir (Kramer, 2002: 279).

Çoğu antik inanışta tanrıların baba oğul ilişkisi bir güç mücadelesi biçiminde ortaya çıkmakla birlikte Sin ile Şamaş'ın ilişkisi Mezopotamya inanışlarında düal bir yapının varlığını gösterilebilecek muhtemelen tek örnektir. Bu yüzden Sin ve Şamaş arasındaki ilişkinin mahiyetini tespit etmeyi hedefleyen bu makalenin alan için önemli olacağı düşünülmektedir. Buradan hareketle temelde çok tanrılı olan Mezopotamya inanışlarının baş tanrıları arasında ikili bir yapının varlığı temellendirilmeye, buradaki güneş ve ay kültlerinin mahiyetleri analiz edilmeye çalışılmıştır. Ancak bu ikili yapı felsefi ve dini bağlamda değerlendirildiğinde "düalitenin" kavramsal çerçevesini oluşturmak ciddi bir sorunsal olarak karşımıza çıkmaktadır. Türk Dil Kurumu'na göre düalizm, iki temel ve zıt ilkenin varlığını savunan (<https://sozluk.gov.tr/>) bir doktrinken düalite ise; bu iki zıt ilkenin birbirini tamamlamasını ifade etmektedir. Bu doktrine göre dünya veya gerçeklik, iyi-kötü, aydınlık-karanlık gibi zıtlıkları

temsil eden iki karşıt yaratıcı ilkeye dayanır. Bu ilkenin temsilcileri, evrenin başlangıcından beri süregelen bir mücadele halindedir. Düalizm, hem din tarihinde hem de düşünce tarihinde önemli bir rol oynamaktadır. Felsefede ise düalite iki karşıt ilkenin birbirini tamamladığı esasına dayanan yin-yang anlayışıyla ifade edilebilir (<https://www.britannica.com/topic/yinyang>).

Sin ve Şamaş arasındaki ilişkide bir düalizimden ziyade düaliteden bahsetmek mümkün olmakla (Kramer, 2002: 140; Schmidt, 1999: 586) birlikte bu yapının iki zıt prensibin mücadelesinden daha çok birbirini tamamlaması söz konusudur (<https://sozluk.gov.tr/>). Bilhassa gökyüzünün en önemli iki tanrısı olarak görülen Sin ve Şamaş (SAA 03 033; RINAP Sargon II 103, i; RINAP Sargon II 116, 1; RINAP Sargon II 117, i 1 vd) arasında bu düal yapı daha belirginleşmektedir. Burada temel ilkenin ve/veya tanrısal enerjinin diğerini yaratması görelî düalizm olarak izah edilebilirken ay ve güneş tanrıları arasındaki ilişkinin birbirine taban tabana zıt bir düal yapı teşkil ettiğini söylemek mümkün değildir. Sin Şamaş arasında karanlık-aydınlık düalitesi belirgin olsa da bu iki tanrı arasındaki görev dağılımı, ölümler diyarına ve gökyüzüne dönüşümlü bir şekilde hükmetmeleri (Black ve Green, 2003: 83; Kramer, 2002: 279) farklı bir anlayışın var olduğunu göstermektedir. Dolayısıyla Mezopotamya inanışları çerçevesinde düalite anlayışı incelenirken Sin ve Şamaş arasında var olan döngü dikkatle analiz edilmelidir. Söz konusu döngü mahiyetleri bakımından incelendiğinde “zamansal” ve “evrensel” olmak üzere iki şekilde sınıflandırılabilir.

Bu makaledeki bilgiler çoğunlukla tarihsel bir yaklaşımla ele alınmış ve tasvir edilebilen bir yönetime başvurulmuş hazırlanmıştır. Makalede kullanılan veriler ve yöntem Etik Kurul Belgesi gerektirmemektedir.

1. Güneş ve Ayın Zamansal Döngüsü

Mezopotamya tanrıları arasındaki hiyerarşik yapı içerisinde Sin ve Şamaş söz konusu olduğunda bir üstünlük dengesinin kurulduğu anlaşılmaktadır. Çünkü bu ikili arasında daimi bir döngü ve denge bulunduğu inanılmaktaydı. Bu döngünün belirgin bir biçimde ortaya çıktığı alan “zamansal” bir alandır. Antik dönem insanları günlük, aylık ve yıllık olmak üzere zaman aralıklarını hesaplamaktaydı. Bu bağlamda ay ve güneşin hareketlerinin baz alınmış olması, dönem insanının bu iki tanrı arasında doğrudan bir ilişki bulunduğu bilgisine sahip olduğunu göstermektedir. Söz konusu hareketleri gözlemleyerek takvimleri oluşturan bu toplumların ay ve güneş arasında var olduğu bilinen zamansal döngüden haberdar oldukları anlaşılmaktadır (Günaltay, 1987: 469; Schmidt, 1999: 585). Zamansal döngünün gözlemlenebilmesinde, ay ve güneşin günlük hareketleriyle gece ve gündüzü oluşturmaları etkin rol oynamıştır.

1.1. Güneş ve Ayın Günlük Hareketi

Tarım topluluklarının hayati önem taşıyan su taşkınları ve yağışları gözlemleyebilmesi için gökyüzünün değişimlerini izlemesi gerekirdi. Ayın hareketleri ve gökyüzündeki değişiklikler, bu topluluklar için vazgeçilmez bir rol oynardı. Ay ve güneşin gökyüzündeki günlük seyahatleri, sürekli bir değişimin gözlemlenmesini sağlamıştır. Bununla birlikte, zamanın akışına ek olarak, gökyüzünün renk değişimi ve gece ile gündüz arasındaki sıcaklık farkı da takip edilen diğer unsurlardı. Tarım toplulukları, bu günlük döngüleri izlemek suretiyle

güneş ve aya tanrısal varlıklar olarak çeşitli özellikler atfetmiştir. Aydınlık ve karanlık arasındaki bu ikilem, gece ve gündüzün birbirini tamamlamasını ifade etmekle kalmaz aynı zamanda Sin ve Şamaş arasındaki düal yapıyı göstermektedir. Geceleyin güneş battığında, Şamaş'ın gökyüzündeki görevini Sin'e devrettiği düşüncesi, Mezopotamya halkı için yaygın bir inanç haline gelmiştir (Black ve Green, 2003: 83; Kramer, 2002: 279). Her gün Sin ve Şamaş'ın gökyüzünde karşılaşmadan kusursuz bir dairesel yol izlemeleri, ayın karanlığı güneşin ise aydınlığı simgeliyor olması aralarında ikili bir yapının muhtemelen en görünür özelliği olarak tanımlanabilir.

Ayın ve güneşin gökyüzünde izledikleri dairesel hat, gözlem kolaylığı sayesinde rahatlıkla takip edilebilecek ve ölçülebilecek bir niteliğe sahiptir. Güneşin battıktan sonra yeryüzünün hızla kararması veya şafak vaktiyle birlikte yeryüzünün hızla aydınlanması, bu döngünün en belirgin kanıtlarından birini oluşturmaktadır. Ayın batmasının ardından ortaya çıkan güneş ve güneşin batmasının ardından ortaya çıkan ay, insanların zihinlerinde dairesel bir yol haritası kavramını oluşturmuştur. Bu bağlamda, Mezopotamya inançlarına göre yeryüzü ile yeraltındaki ölümler diyarının bir tür yansıma olduğu ve gökyüzü ile büyük bir kozmik bütünlük oluşturduğu kabul edilmektedir (Bottéro, 2012: 244).

İki zıt alemin birbirine bağlandığı merkezi eksen, yani *aksis mundi* (https://www.newworldencyclopedia.org/entry/Axis_Mundi) denge noktası olarak görülmüştür. Aksis mundi, ölümler diyarını ve gökyüzünü dengede tuttuğuna inanılan, güneş ve ayın görevlerini devrettikleri bir eksen olarak işlev gören hassas bir alan olarak değerlendirilmektedir. Bu eksenin iki uç noktası, 180 derecelik bir açıyla ayrılmış olup doğu ve batı kapıları olarak adlandırılır (ETCSL 4.07.02); bir kapının ölümler diyarına geçiş sağlarken diğeri gökyüzüne yükselmek için Sin ve Şamaş tarafından kullanıldığı düşünülmüştür (Bottéro, 2012: 304; King, 1976: 32-33). Üstelik göksel tanrıların evi ve dinlenme alanı olarak kabul edilen gökyüzü ile yargılama alanı olarak kabul edilen yeraltı (Kramer, 2002: 155) kendi içinde de tezatlık göstermektedir. Söz konusu iki diyar arasında, tanrıların hiyerarşik bir düzen içerisinde farklı seviyelerde yerleştiği ve farklı görevler üstlendiği kabul edilirdi. Gökyüzünün, kendi içinde üç farklı katmana ayrıldığı ve en yüksek katmanda An/Anu'nun ikamet ettiği, onun altında ise Sin ve Şamaş'ın konumlandığı inancı bulunmaktadır (Eliade, 2003: 84).

Mezopotamya toplulukları açısından, güneş ve ayın paylaşım halinde oldukları görevleri devrettikleri vakitler şafak ve günbatımı, kritik anlar olarak değerlendirilir ve böylesi zamanlarda birtakım uygulamalar gerçekleştirilirdi. Ölümler diyarıyla yeryüzünü birbirinden ayıran sınırın, söz konusu zamanlarda savunmasız kaldığı düşünülürdü. Sin ve Şamaş, bu iki diyar arasında dengeyi sağlama ve yeryüzünü potansiyel tehlikelerden koruma görevini üstlenmişlerdi (Bottéro, 2012: 234). Aşağıda verilen örnekte hem ölümler diyarının hem de yeryüzünün korunmasında Şamaş'ın sağladığı aydınlığa ve dengeye atıfta bulunmaktadır:

Şamaş! Bütün gökyüzünün aydınlatıcısı, karanlıkların öncüsü,
Yukarının ve aşağının önderi!
Parlaklığın ağ gibi sarar evreni
Ve en uzak tepelere kadar tüm karanlığı aydınlatır!
Ortaya çıktığını gördüklerinde tanrılar ve demonlar neşelenir,
Ve İgigi'ler hep birlikte varlığıyla neşelenir!
Işığın gizli olan her şeyi egemenliği altına alır,

Ve insanların vaziyeti senin ışığında ortaya çıkar!
 Her varlık senin görkemine imrenir.
 Uçsuz bucaksız bir ateş gibi evreni aydınlatıyorsun
 Şöhretin uzak dağları aştı,
 Ve parlaklığın engin yeryüzünü doldurur!
 En yüksek tepelere tüneyen sen, dünyayı gözetlersin
 Ve gökyüzünün ortasından, evrenin dengesini desteklersin (Lambert, 1960:
 126).

Yukarıdaki pasajdaki “Yukarının ve aşağının önderi” sözleri, açıkça Şamaş’ın hem yeryüzüne hem de ölümler diyarına hükmeden yönüne atıfta bulunmaktadır. Bu durum, aydınlık alem (gökyüzü) ve karanlık aleme (ölümler diyarı) aynı anda hakim olduğuna işaret etmektedir. Dolayısıyla Şamaş’ın bu özelliklerini, aydınlık-karanlık düalitesini destekleyen bir anlayış çerçevesinde değerlendirmek mümkündür. Ayrıca, Şamaş ve Sin’in görev bölüşümü de bu iki zıt kutuplu alanda düal bir yapının varlığına işaret etmektedir. “Parlaklığın ay misali sarar evreni” ifadesi, Şamaş’ın bu görevi ay ile paylaştığı anlayışını öne çıkarmaktadır. Güneşin gökyüzünde bulunduğu süre boyunca evrenin dengesini düzenlediği fikri, ayın ölümler diyarında 180 derecelik bir açıyla bulunduğu düşünülürse, bu iki zıt mekanda birbirlerini tamamlayan bir düzen içinde olduklarını kanıtlamaktadır. Bu denge hali tam anlamıyla Sin ve Şamaş arasında düal bir evren anlayışının var olduğuna işaret etmektedir. Bunun bir diğer delili olarak Mezopotamya tanrıları arasında hem ölümler diyarına hem gökyüzüne inip çıkabilen başka hiçbir tanrının bulunmayışı gösterilebilir. Ereşkigal ve eşi Nergal ölümler diyarı tanrıları olmakla birlikte bunların yanı sıra sadece Sin ve Şamaş bu diyara inebilen ve burada görev üstlenen tanrılardı (Kramer, 2002: 179). Diğer hiçbir tanrı ölümler diyarına inip aynı zamanda gökyüzüne çıkacak durumda değildi. Dahası ölümler diyarına bir defa inen bir tanrının geri çıkması olanaksızdı. Bu durum İnanna/İştâr’ın yeraltı diyarına inişi mitosundan anlaşılabilir. Bu tanrıça ölümler diyarına gönderilen kocası Tammuz’u oradan çıkarmak için mücadele etmiş ve kendisi ölümler diyarına inerek kocasını kurtarmak adına rehin olmayı göze almıştır (Kramer, 1950: 361-63).

Hem ölümler diyarında hem de gökyüzünde görev üstlenen Sin ve Şamaş’ın görev değişimine bağlı olarak, günün şafak ve gün batımı anlarında bu tanrılara dua edildiği ve sunaklarda ibadetler gerçekleştirildiği görülmektedir. Ayrıca, bazı kötü ruhların ve cinlerin insanları etkilediği düşüncesiyle, bu olumsuz etkilerden korunmak için bazı büyüsel uygulamalara başvurulduğu anlaşılmaktadır. Özellikle kara büyüye başvuran bireylerin *Maqlu* ve *Şurpu* ritüelleri icra etmek suretiyle Sin ve Şamaş’a yöneldiği; kötü ruhları ve şeytani varlıkları uzaklaştırmalarını onlardan talep ettiği bilinmektedir (Kaçar, 2020: 168). Bir *Şurpu* metninde yer alan satırlar, tanrı Sin’in rolünü tasvir etmekte ve Sin’in *māmītu* (Akadca yemin anlamına gelmektedir bk. Civil vd., 1977: 189) ile olan ilişkisine dair bilgi sunmaktadır (Kaçar, 2020: 178). Nihayetinde *Maqlu* ve *Şurpu* ritüel metinlerinde bu iki tanrının birlikte rol üstlenmiş olmaları da düal bir ilişki biçiminin varlığını kuvvetlendirmektedir.

Yine Sin ve Şamaş’ın günlük döngüsünde güneşin ve ayın gökyüzünde aynı anda görünmediği günlerin oldukça tehlikeli bir durumun habercisi olarak kabul edildiği anlaşılmaktadır. Bu özel günler bir takım kötü kehanetlerde bulunulmasına, felaketlerin meydana geleceği düşüncesiyle çeşitli önlemlere başvurulmasını sağlamıştır. Bunun en önemli örneğini vekil kral atama uygulamasında görmek mümkündür. Buna göre dönem kralının ay ve güneşin aynı anda gökyüzünde görünmediği zamanlarda oluşabilecek felaketlerden kurtulması

için vekil kral atandığı ve tüm günahları üstlendikten sonra öldürüldüğü *bit rimki* ritüel metinlerinde geçmektedir (Ambos, 2013: 39). Dolayısıyla olumsuz bir kehanet sonrasında, dönemin hükümdarını aklamak amacıyla geçici bir süre için hükümdarın statüsü düşürülür ve alt tabakadan bir kişi vekil kral olarak seçilirdi. Bu ritüel uygulandığında, vekil kral olarak atanan kişinin, tüm olumsuz kaderi üzerine aldığı düşünülüyordu, bu kişinin ölümüyle birlikte olumsuz kaderin de sona ereceğine inanılırdı (Koroğlu, 2012: 189). Bu yöntem ile kötü kehanetleri üstlenen vekil kralın ölümü bir nevi arınmayı sağlanmış olurdu. Güneş ve ay arasındaki günlük döngünün ne derece önemsendiğini gösteren bu uygulama, bazı politik kararların alınmasında bu ikilinin önemine dikkat çekmektedir. Bunun yanı sıra antik dönem insanların ayın ve güneşin doğuş ve batış anlarını oldukça kritik anlar olarak kabul ettiği bilinmektedir. Söz konusu anlar yazıtlarda şu şekilde geçmektedir:

Ey Şamaş! Gökyüzünün temellerinden tutuşup çıktın/Parlak göklerin kilidini açtın/Gökyüzünün kapılarını açtın/Ey Şamaş! Yeryüzünün üzerinde başını kaldırdın/Ey Şamaş! Yeryüzünü cennetin aydınlığı ile kapladın/Ey Şamaş! Sen gökyüzünün ortasına geldiğinde /Aydınlık göklerin kapılarının sürgüleri seni karşılarsın/cennetin kapıları seni kutsasın... (King, 1976: 32-34).

Bu vakitlerde Sin ve Şamaş'ın ölüler diyarı ile yaşayanlar alemi arasında geçiş yaptığına inanılırdı (Bottéro, 2012: 304). Böylesi zamanlarda bu iki alem arasında bir kapının açıldığı ve kötü ruhların buradan yeryüzüne çıkabilecekleri düşüncesi bulunmaktadır (Black ve Green, 2003: 145; Bottéro, 2012: 312-14). Bu kapının açıldığı zamanlardan söz eden korunma duaları önemli birer delil teşkil etmektedir (Thompson, 1903: 31-32).

Mezopotamya toplumları, gökyüzünün üç farklı katmandan oluştuğuna inanırdı ve en üst katmanda yer alan Tanrı Anu'ya, şeytani güçlerin veya kötü ruhların erişmemesi gerekirdi (Black ve Green, 2003: 29). Bu yüzden hemen alt katmanda yani göğün orta katmanında ikamet ettiğine inanılan Sin ve Şamaş'ın -yanı sıra İştâr- bu alanı korumakla görevlendirilmiştir (Thompson, 1903: 191). Şeytani varlıkların gökyüzüne sızma çabalarına karşı, gece ve gündüz demeden bu üç tanrının en azından biri tarafından korunması gerektiği, yazıtlarda belirgin bir şekilde ifade edilmiştir. Özellikle bazı ölüler diyarı sakinlerinin, zaman zaman iblislerle özdeşleştirildiği ve bu varlıkların zarar vermek amacıyla yeryüzüne ve gökyüzüne sızabilecekleri inancı da bulunmaktadır (Bottéro, 2012: 312-14; Green, 1992: 32-33; Kaçar, 2020: 52). Aşurbanipal Kütüphanesinden 16 numaralı tablette yer alan aşağıdaki satırlar bunlardan sadece biridir.

Bu üç tanrı [Sin, Şamaş ve İştâr], onun [Anu] zürriyeti
Gece gündüz durmadan [onlara] ayakta durmayı emretti
Yedi kötü ruh ne zaman cennetin kasasına girmeye çalışsa
Ay tanrısının hilali önünde öfkeyle kümeleniler [yedi kötü ruh]
(Ve) onların yardımına galip geldi güçlü Şamaş ve savaşçı Adad (Thompson, 1903: 93)

Yukarıdaki satırlar gökyüzünün koruma görevinin hayati önem taşıdığına bir göstergesidir. Sin ve Şamaş arasında paylaşıldığı anlaşılan gökyüzünü koruma görevi, günlük bir düzen çerçevesinde gerçekleşmekte ve döngüsel bir seyir izlemektedir. Bu zamansal döngü, güneş ve ayın belirli aralıklarla gözlemlenebildiği süreçlerin ardışık oluşumuyla meydana gelmektedir. Bu döngü, güneş ve ayın günlük hareketinin görsel ve zamansal düzenlemesini içerdiğinden düalite anlayışının önemli bir yansıması olarak yorumlanabilir. Güneşin ve ayın

günlük hareketi esnasında en zayıf zaman aralığı olarak görülen gündeğümü ve günbatımı anları, muhtemelen en dikkatli takip edilen zaman dilimleri arasındaydı. Böylesi anlara verilen isimler Mezopotamya toplulukları tarafından tanrılara atıfta bulunacak kadar önemli sayılmıştır. Bu bağlamda, güneşin konumunu belirten “Şalimu” (Şafak) ve “Şakkru” (Alacakaranlık) terimleri, bazı Kenan mitlerinde ikiz tanrılara verilen isimler olarak karşımıza çıkmaktadır (Gibson, 2004: 28-30). Bu ikilinin ikamet ettiği yer, Sin ve Şamaş’ın da ikamet ettiğine inanılan gökyüzüyle benzerlik göstermekte olup her iki tanrı da hem yeraltına hem de yeryüzüne hükmeden varlıklardır (Parker, 1999: 754-755).

Ölüer diyarı ile gökyüzü arasında her gün yolculuk ettiği düşünölen Sin ve Şamaş’ın doğu ve batı kapılarından geçtikleri anlar, güneşin doğup battığı zamanlar olup günün en tehlikeli zamanı olarak kabul edilmiştir. Bu tür zamanlarda, şeytani varlıkların ve/veya kötü ruhların mezarlıklardan çıkmalarına engel olmak için gerçekleştirilen koruma ritüelleri sırasında okunan dualar, bu konu hakkındaki bilgilerimizi genişletmektedir. Bir başka duada ise, kötü ruhların ve şeytani varlıkların şafak vaktinde ve gün batımında bu noktadan uzak durmaları gerektiği “Gündeğümü senin duracağın yer değil, Günbatımı senin için bir yer değil, Senin yemeğın hayaletlerin yemeğidir, İçeceğın hayaletlerin içeceğidir” şeklindeki ifadelerden anlaşılmaktadır (Thompson, 1903: 124-25).

Evrensel düzende güneşin ve ayın ardışık günlük hareketi, gökyüzünün aydınlanıp kararması gibi gözlemlenebilir etkilerinin yanında, yeryüzünün gündüz vakti ısınıp gece vakti soğuması da zamansal döngünün belirgin özellikleri arasında yer almıştır. Bu bağlamda, ay ve güneşin günlük hareketlerinin beraberinde getirdiği etkiler çeşitli ritüellerin gerçekleştirilmesine neden olmuştur. Buna istinaden icra edilen ritüeller dikkate alındığında; ayın ve güneşin günlük hareketlerinin özellikle aydınlık-karanlık, ölüer diyarı-yeryüzü gibi düal anlayışlar içinde etkili olduğu ve birtakım ritüellerin icrasında etkili faktörler olduğu sonucuna varılabilir.

1.2. Güneş ve Ayın Aylık ve Yıllık Hareketi

Birçok medeniyette olduğu gibi, Mezopotamya medeniyetlerinin de zaman ölçümü için ayın hareketlerini gözlemlendiği ve ay takvimini benimsediği bilinmektedir. Günümüzde birçok toplumun güneş takvimini kullanmasına rağmen, hayvancılıkla uğraşan bazı göçebe toplulukların hâlâ ay takvimini kullanmaya devam etmektedir (Cohen, 1993: 227). Bu olgu, antik dönem topluluklarının sürülerini verimli kılmak amacıyla ayın evrelerini takip etmeleriyle paralellik göstermektedir. Ayın evreleri vasıtasıyla izlenen zamanın “canlı” bir süreç olarak kabul edilmesi, büyük olasılıkla yaşamın farklı aşamalarını takip eden yeniden doğuş kavramı ve sürülerin bolluk içinde oluşu düşüncesiyle de uyum içerisindedir (Eliade, 2003: 185, 167). Buradan hareketle ayın tüm kozmik, büyüsel ve dini değerlerinin onun varoluşuyla ilişkilendirildiği söylenebilir. Diğer bir deyişle, ayın sürekli olarak yenilediği düşünülerek, onun “canlı” bir varlık olduğu ve asla tükenmeyen, sona ermeyen bir özelliğe sahip olduğu kabul edilmiştir. İnsanlar, ayın bu “yaşayan” yönünü keşfetmişlerdir; çünkü ayın da tıpkı diğer canlı organizmalar gibi, bir sona sahip olduğuna inanılmıştır. Ancak yeni ay kavramı aracılığıyla, bir anlamda “yeniden doğuş” umudunun gerçekleşebileceği inancı da benimsenmiştir (Eliade, 2003: 187-188).

Ayların ve mevsimlerin ardışık olarak birbirlerini takip etmesi, evrenin mevsimsel geçişlerde belli bir düzen içerisinde ilerlemesi, antik toplumların ayın ve güneşin yıllık hareketlerini dikkatle gözlemlenmelerine yol açmıştır. Bu gözlem pratikleri, güneş ve ayın yıllık döngülerinin aylık dilimlere bölünmesi ve sonuç olarak takvim hazırlanması için kullanılmıştır. Mesela, ay tanrısı rahiplerinden Naburimanni'nin, dolunayın gerçek tarihini belirlemek için kullanılan ve en azından ay tutulmalarının tahmin edilebildiği ay hesaplama tablolarını tasarladığı bilinmektedir (Green, 1992: 43). Bilhassa otuz günlük süre zarfında ayın evreleri doğrultusunda ay takviminin oluşturulması ve kullanılması doğrudan Sin ile ilişkilidir (Cohen, 1993: 306-315; Günaltay, 1987: 469). Günlük yaşamda ayın önemli bir statüye ulaşması ve kült hâline dönüşmesinde muhtemelen kullanılan bu takvim sisteminin etkisi bulunmaktadır (Green, 1992: 152-153).

Eliade'ye göre, ayın yıllık bir devir içerisinde bir çember oluşturacak şekilde hareket etmesi, zamansal döngünün bir unsuru olarak kabul edilebilir (Eliade, 1994: 169). Aynı zamanda, otuz günlük periyodlar halinde ayın değişen evreleri, yıllık hareketi ve konumu sonsuz bir zaman döngüsünün varlığına işaret etmektedir. Bu zaman döngüsü, Mezopotamya toplumları tarafından sadece bir takvimsel özellik olarak değil, aynı zamanda inançsal bir boyut taşıyan bir olgu olarak düşünülmüştür. Ayın döngüleri insan yaşamının, ölüm ve doğum süreçlerinin, olgunlaşma döneminin ve bitki örtüsünün yenilenmesinin sembolik ifadesini taşımaktadır (Eliade, 2003: 181-185; Green, 1992: 24-31). Ancak ayın evreleri sadece bitkisel yaşam ve insan yaşamının göksel temsili olmakla kalmaz, aynı zamanda büyüme ve küçülme, değişim ve süreklilik gibi kavramların dairesel bir yansımasıdır. Bu evreler bir nevi zamanın sonsuzluğunu, ışığın karanlığa karşı olan kontrastını ve yaşamın ölüme dönüşünü ifade eden sembolik bir izdüşümdür (Green, 1992: 24). Yani ayın otuz gün boyunca geçirdiği değişim ve bunun sürekli tekrar etmesi kendi içinde bir düal yapının var olduğu fikrini kuvvetlendirmektedir. Hilal evresinde eril, dolunay evresinde dişil enerjide oluşu (Green, 1992: 26); dolunay sonrası gökyüzünde görünmeyişi ve birkaç gece sonra tekrardan görünmesinin yaşam ve ölümü ile ilişkilendirilmesi (Eliade, 2003: 184-185); geceleyin karanlık gökyüzünü aydınlatması ve gündüz ise karanlık olan ölümler diyarına inmesi (Green, 1992: 79) karanlık-aydınlık ve iyi-kötü düalitesini de sembolize edişi kendi içinde de düal bir yapıda olduğunu göstermektedir. Bu durum açıkça Doğu inanışlarında sıkça rastlanılan düalitenin benzer bir biçimde Sin ve Şamaş arasında varlığına işaret etmektedir.

Tıpkı ayın hareketi gibi güneşin yıllık hareketi de Mezopotamya inançlarını oldukça etkileyen bir faktördü. Özellikle ilkbahar ve sonbahar geçişlerindeki altı aylık zaman dilimleri, yani ekinoks günleri, Mezopotamya kültüründe ayrı bir öneme sahip olmuştur.¹ Ekinokslarda yenilenmenin, yeniden doğuşun simgesi olan Akitu gibi bazı festivallerin kutlanması bunun en önemli delilidir.

Mezopotamya inanışlarında, ayın insanlar gibi doğup büyüdüğü ve olgunlaştıktan sonra öldüğü düşüncesi yer almaktadır. Bu bağlamda, ayın dolunay evresinden sonra üç gece boyunca gökyüzünde görünmeyişi “çöküş dönemi” olarak değerlendirilmiş ve bu süre ölüm evresini sembolize etmiştir (Campbell, 2006: 76; Eliade, 2003: 184). Bununla birlikte, ayın “ölümü” bir

¹ Bkz. “1.3. Ekinokslar” başlıklı bölüm.

tür yok oluş olarak değil, yeniden doğuşun bir parçası olarak algılanmıştır. Ayın gökyüzünde görünmediği dönemler ve ay tutulmaları, antik dönem toplumunda ayrı bir öneme sahipti ve bu dönemler titizlikle hesaplanıp takip edilmiştir. Önceki bölümde belirtildiği üzere, antik dönem insanı, bu dönemlerde ayın yeryüzünü ve gökyüzünü koruma görevini aksattığına inanırdı. Ay tutulma dönemleri, hassas dönemler olarak kabul edilirken, yeraltı alemi ile yeryüzü arasındaki sınırın zayıflamasının çeşitli felaketlere yol açabileceği düşüncesi hakimdi. Bu inanç doğrultusunda, ayın ve yılın belirli dönemlerinde çeşitli ritüeller ve koruma sağaltma büyüleri uygulanmıştır. Ayın uğursuz olduğuna inanılan 3 evresi bulunmakta ve bugünlere *şapattu* adı verilmektedir. Üçüncü Ur Hanedanlığı döneminde her ayın ilk günü, yedinci ve onbeşinci günleri *şapattu* olarak kabul edilirken Orta Babil döneminde dördüncü, sekizinci ve onyedinci gün şeklinde değişmiştir (Botterweck ve Ringren, 1980: 234). Bu tür uygulamalar, ayın ve güneşin döngülerine göre gerçekleştirilen dini ve kültürel uygulamaların birer yansımasıdır (Kaçar, 2020: 197).

Ayın otuz günlük dönemi boyunca değişen evreleri, her zaman başlangıç noktasına dönmesi bağlamında bir yansıma olarak kabul edilmiş ve aynı zamanda hamilelik döneminin sembolik bir ifadesi olarak değerlendirilmiştir. Mezopotamya inanışlarının temelinde, insan yaşamının evreleri, yaşam tarzı ve daha geniş anlamda insanın varoluşu hakkında anlam taşıyan bir yön her zaman var olmuştur. Ancak, ölüm ve diriliş olguları özellikle ölüp dirilen tanrılar vasıtasıyla farklı bir boyuta taşınmış olduğu düşünülmektedir. Mezopotamya tanrıları, genelde antropomorfik niteliklere sahip oldukları bilinmesine rağmen, ölüm ve diriliş yaşam deneyimlerini taşıyan bir tanrının varlığı, ölümden sonraki yaşam hakkında bölgesel inanç sistemini aydınlatan bir sırrı işaret eder niteliktedir (Bottéro, 2012: 211; Demirci, 2013: 16-17). İnsanlar gibi doğup büyüyen ve öldükten sonra yeniden doğan Sin bunun örneklerinden biridir. Ölüp yeniden doğan diğer tanrılar gibi (Campbell, 2014: 48-56) ay tanrısı Sin zamanın ötesinde, sonsuz bir oluşum halindedir.

Ayın daima kendini yeniliyor olması ölüp dirilmesi çoğu inanışta yer edinmiş olan *Ouroboros* “ουρόβορος” simgesini düşündürmektedir. Eski Yunanca’da “kuyruğunu yiyen yılan” anlamındaki *ouroboros* kelimesi mitolojide, doğanın sozsuz döngüsünü simgelemektedir (Çelgin, 2011: 123, 481). Yılanın deri değiştiren bir sürüngen olması onun ölüp dirilen bir yapıya sahip olduğu şeklinde değerlendirilmesine yol açmış ve kendini yenilemesi ayın evreleriyle özdeş görülmüştür. Üstelik yılan zehrinin öldürücü özelliğinin yanı sıra tedavi eden bir yanının da olması da bir nevi yeniden doğuşun bir sembolü olan sürüngen olarak tahayyül edilmesine yol açmıştır. Bu özellik onun ay ile benzer yönleri sahip olduğunu gösteren başka bir durumdur. Daima ölüp yeniden doğduğu düşünülen yılan, ayın otuz gün içinde yeniden doğmasıyla ilişkili sayılmıştır. Yılanın “dönüşen” bir hayvan olarak kabul edilişi kendisini “yenileme” özelliğine sahip olduğu kabul edilmektedir. Eliade’ye göre, ayın bereketi ve yenilenmeyi simgelemesi yılanın, ikonografilerde ya da evrensel bereket tanrıçaları için icra edilen ayinlerinde kullanılmış olmasının nedenini açıklamaktadır (Eliade, 2003: 197-198). Nihayetinde kuyruğunu yiyen yılan figürü bereketi, yenilenmeyi ve dönüşümü sembolize etmesi bakımından ay ile benzer özellikler paylaşmaktadır. Ouroboros sembolü, ebedi zaman döngüsünü temsil eden yönü sayesinde, ayın ölümsüz olma niteliğini ifade etmektedir. Aynı zamanda, yılanın kaynağının aydan geldiği ve bu yüzden “sonsuz” olduğuna dair inanış; yeraltında yaşayan ve ruhları canlandırma becerisine sahip olan canlı olmasından ötürü tüm

sırlara vakıf olduğu, bilgeliğin kaynağı olduğu ve geleceği öngördüğü düşüncesini destekler niteliktedir (Eliade, 2003: 179). Ayı ve yılanı bir araya getiren diğer bir unsur, her ikisinin de sularla olan ilişkisidir. Ayın meydana getirdiği gelgitlerin geceleyin ölen veya uyuyan bitkileri canlandırdığına inanılır ve bu nedenle ayın sulara hükmettiği düşünülmüştür. Aynı şekilde, yılanın ağaç kökleri, su kaynakları ve bataklıklarda yaşaması, yılanı da sulara hâkim kılar ve eski toplumlar rafaından bu nitelik ona atfedilmiştir (Campbell, 2003: 17).

Ayın evreleri, zamansal bir döngünün temsili olarak kabul edilirken, ölümler diyarını yönettiğine inanılan ay tanrısının ölümlerle olan ilişkisinde de önemli bir rol oynardı. Özellikle ölen ataların ruhlarına saygı göstermek ve onları huzurlu kılmak amacıyla gerçekleştirilen *kispu* ritüelleri, Mezopotamya toplumları tarafından büyük bir önemle yerine getirilirdi. *Kispu* ritüelleri, ölen ataların davet edildiği bir ziyafet töreni çerçevesinde icra edilirken, hem yaşayan hem de ölen bireylerin isimleri anılırdı. Bu ritüeller özellikle ayın gökyüzünde görünmediği onbeşinci ve otuzuncu günlerde gerçekleştirilirdi. Çünkü ayın görünmediği günlerde ölümler diyarı sakinlerinin ve kötü ruhların yeryüzüne sızabileceğine ve insanları huzursuz edebileceğine inanılırdı (Black ve Green, 2003: 145; Bottéro, 2012: 312-314).

Ay ve güneşin sebep olduklarına inanılan bazı doğa olayları, gökyüzündeki değişimler çeşitli festivallerin yapılmasına, ritüellerin ve korunma büyülerinin icra edilmesine yol açmıştır. Bu uygulamalarda takip edilen düzen Sin ve Şamaş arasındaki zamansal döngünün kendini gösterdiği bir düzendir (SAA 20 012, r 8). Ayrıca bir geçiş dönemi olarak yenilenmeyi temsil eden Akitu bayramı da bir zamansal döngü örneğidir. Akitu tapınağı inşa etmesi yönünde bir kehanet aldığı belirtilen kral Senharib tarafından hazırlatılan bir metinde de söz konusu edilmiştir (SAA 12 086, 14). Söz konusu metinde, ekinoks döneminin ardından yeniden doğuşu ve doğanın yenilenişini sembolize eden Akitu'da, Şamaş'ın ne tür bir role sahip olduğuna dair ifadeler yer almaktadır. Bu ifadeler sürekli yenilenen bir yaşam formunun varlığına işaret etmekte ve bu döngüde Sin ve Şamaş'ın ikili bir yapı teşkil ettiği anlaşılmaktadır.

1.3. Ekinokslar

Mezopotamya topluluklarına göre, güneş ve ayın gökyüzünde eşit sürelerle buldukları ekinoks günleri ayrı bir öneme sahipti. Asur Devlet arşivlerindeki bazı yazıtlar, ekinoks günlerinin hesaplanıp özenle takip edildiğini göstermektedir (SAA 08 140; SAA 08 141; SAA 08 141 vd.). Ekinoks günleri, mevsimler arası geçiş dönemlerine denk gelmeleri nedeniyle değişim ve dönüşüm sürecini simgelemektedirler. Bilhassa ilkbahar ekinoksu, yerkürenin canlandığı, ekinlerin yeşerdiği, doğanın yeniden doğduğu düşünülen dönem olarak kabul edilmiş ve muhtemelen bir yıllık zaman diliminin en bereketli zamanı olarak değerlendirilmiştir. Mezopotamya toplumları, bahar şenlikleri düzenledikleri, hasat dönemini ve yeniden doğuş bayramını kutladıkları bir dönem olarak ekinoks zamanlarına ayrı bir önem atfetmiştir.

Ekinoksların hemen sonrasındaki günler, yeni yılın başlangıcı olarak görülmüş ve 1 Nisan tarihinden başlayarak oniki gün boyunca kutlanan Akitu bayramı, Akad'dan Asur'a, Babil'e kadar yüzlerce yıl boyunca kutlanmıştır (Hätinen, 2021: 4104-4115; Lambert, 2013: 182-183; Pallis, 1926: 31,133-135). Bu ritüeller ve kutlamalar, Mezopotamya toplumlarının doğa döngülerini ve kozmik olayları takip ederek yaşamlarını yönlendirdiğini, toplumsal ve

dini düşüncelerine yansıttığını gösterir. Ancak Hammurabi sonrasında Mezopotamya’da yeni yılın sonbahar ekinoksundan Nisan ayına çekildiği böylece Akitu festivalinin evrensel yılbaşı festivali olarak kutlandığını bilinmektedir (Eliade, 2003: 383; Green, 1992: 157; Pallis, 1926: 31).

İlkbahar ekinoksu yenilenmeyi, yeniden doğuşu, yeni yılı temsil ederken sonbahar ekinoksu ölüm dönemini, kışı temsil etmektedir (Green, 1992: 156; Lewy, 1945: 143-145). Antik dönem insanı, güneş ve ayın dengelendiği ekinokslarda ölüm ve yaşam misali birbirine zıt iki dönemin eşitlendiğine inanırdı. Güneş ve ayın dengelendiği ekinokslar, Sin ve Şamaş arasındaki ilişkinin bir yansımasıdır. Çünkü ekinokslarda olduğu gibi bu ikilinin bazen eşit derecede bir öneme sahip olduğu, bazense birinin diğerine üstün geldiği anlaşılmaktadır (King, 1976: 18; Meissner, 1920: 21). Bu denge zaman zaman değişkenlik göstermekle birlikte baba-oğul arasındaki mücadeleyi anımsatmaktadır. Tam anlamıyla düal bir formun gözlenebildiği bu yapı ekinokslarda dengelenmekte, Sin ve Şamaş’ın eşit konuma ulaşmasıyla evrensel döngü sağlamaktadır.

Çetin geçen kış aylarının beraberinde getirdiği zorlu günler, felaketler ve yaz aylarının kurak geçen günleriyle birlikte kıtlık dönemleri, Mezopotamya toplumlarında önemli bir sorun teşkil ederdi. Ancak bu zorluklar ve olumsuzluklar, ekinoks zamanları geldiğinde geride bırakılırdı. Çünkü ekinoks dönemleri, mevsimler arası geçişlerin yaşandığı anlardır ve bu geçişler beraberinde doğal dengelerin yeniden kurulmasını getirirdi. Özellikle hasat döneminin denk geldiği ekinoks zamanları, bolluk ve bereketin simgeleri olarak kabul edilirdi. Bu dönemlerde doğanın yeniden canlandığı, doğuşun gerçekleştiği ve döngülerin sıfırlandığı düşünülerek, yeni bir yaşamın başlangıcının müjdelendiği bir dönem olarak algılanmış olmalıdır (Cohen, 1993: 400-401; Pallis, 1926: 30-31). Nihayetinde neredeyse tüm Mezopotamya toplumlari tarafından ekinoksların kutsal sayıldığı ve bu dönemlerde tam anlamıyla düal bir yapının kendini gösterdiği anlaşılmaktadır.

Ekinokslarda dengelendiği düşünülen güneş ve ay tanrılarının bazı görevleri bu dönemlerde değişmezken bazen bunlara yenileri eklenirdi. Gökyüzünü kötü ruhlardan ve şeytani varlıklardan koruma görevi ay ve güneş tanrıları arasında pay edilmiş bir görev olarak kabul edilirdi (Black ve Green, 2003: 83; Kramer, 2002: 279). Çeşitli çivi yazılı tabletlerde Sin veya Şamaş’tan herhangi birinin gökyüzünde bulunmadığı anların tehlikeli sayıldığı, gökyüzüne sızmaya çalışan yedi kötü ruhun harekete geçtiği söz konusu edilmiştir (Thompson, 1903: 93). Bu hadisenin ortaya çıktığı dönem bahar ekinoksuna denk gelmektedir. Bu kötü ruhların bahar ekinoksu zamanında gün ışığında kırk gün boyunca ortadan kaybolan Ülker Yıldızı ile ilişkilendirildiği düşünülmektedir (Hildegard, 1962: 143-145).

Tamara Green’e göre, bahar ekinoksunda Harran’da Sin adına gerçekleştirilen Akitu festivalinde tanrının zaferle geri dönüşü kutlanırdı (Green, 1992: 156; Uygur, 2016) Fakat Harran’da bulunan eski çivi yazılı tabletlere göre bu dönem *Siwan* ayının onyedisine tekabül etmektedir (Green, 1992: 30). Medeniyetten medeniyete çeşitli değişkenlikler gösterse de ekinoks dönemlerinde kutlamaların yapılması, festivallerin düzenlenmesi sık rastlanan bir durumdu. Bu tür etkinliklerin odağında evrensel dengenin sağlanması, yeniden doğuşun ve yenilenmenin simgelenmesi, güneş ve ay tanrılarının arasındaki düal yapıya atıf niteliğindedir.

1.4. Ay ve Güneş Tutulmaları

Mezopotamya insanları, tutulma dönemlerinin olumsuz etkilerinden korunmak ve kötü kehanetleri etkisiz hale getirmek için ay ve güneşin gökyüzünde görünmedikleri zamanları dikkatle takip ederdi (SAA 08 004, r 2; SAA 08 003, 1; SAA 08 004, 1 ve 9.). Bu dönemlerde çeşitli kehanetlerde bulunulur ve insanlar felaketlerden korunabilmek için bu dönemlere hassasiyet gösterirdi.² Tutulmalar, antik Mezopotamya toplumları için gökyüzünün dengesini korumakla yükümlü olan ay ve güneşin görevlerinin aksayabileceği kritik anlardır. Bu nedenle tutulmalar, antik dönem insanlarını ciddi şekilde kaygılandıran ve endişe uyandıran olaylar olarak kabul edilirdi (Farber ve Sasson, 1995: 1903). Paris Louvre Müzesi'nde sergilenen Uruk Tabletlerinin sekizinin ay tutulmaları ile ilgili (Bottéro, 2012: Resimler 1) olması böylesi zamanlara hassasiyet gösterildiğinin bir delilidir. Güneşin ve ayın aynı anda gökyüzünde bulunmadığı zamanlar tam anlamıyla felaket olarak kabul edilirdi. Ashurbanipal tarafından yazdırılan tablette geçen “Du’uzu (IV) ayında, (ayın) tutulması gecenin üçüncü saatinden daha uzun, yani gün ışıyana kadar sürdü. Tanrı Şamaş onu gördü ve bütün gün bu şekilde sürdü, Elam ülkesinin kralının saltanatının sonunu, ülkesinin yıkımını işaret etti” sözleri bu durumu örnek teşkil etmektedir (RINAP Ashurbanipal 3, v 4b).

Bu tür dönemlerde, çeşitli ritüellerin ve korunma-sağaltma büyülerinin icra edildiği bilinmektedir. “14 Nisanda, akşamı bir ay tutulması meydana gelirse, [...] Teşrit ayında tutulma olursa, 15 Nisanda tutulma olduğunda, şayet Venüs [...]” şeklindeki ifadelerden bu tarihlerin önceden belirlenerek çivi yazılı tabletlere kaydedildiği ve belirli önlemlerin alındığı görülmektedir (Kaçar, 2020: 30-33). Bu tarihler hassasiyet gösterilmesi gereken dönemler olarak görülmüş ve bu zamanlarda ay veya güneş tutulmalarının gerçekleşmesi çeşitli kehanetlerin yapılmasına sebep olmuştur (SAA 08 004, 1; SAA 08 003, 1; SAA 08 004, r 7; SAA 08 004, r 9 vd.). Fakat kötü bir kehanette bulunulmadan önce tutulmaların yönleri, tarihleri, başlama ve bitiş anları saptanırdı (Bottéro, 2012: 168). Bu kehanetler felaketlerden korunmak üzere bazı uygulamaların yapılmasına zemin hazırlamıştır.

Sin ve Şamaş arasındaki düalitenin bir diğer unsuru gökyüzü ve ölüer diyarı arasındaki dengedir. Bu zıt iki diyar arasında bir sınır olduğu ve dengeyi sağladığı anlaşılmaktadır. Ay ve güneş tutulmaları esnasında bu iki diyar arasındaki sınırın kaybolduğu ve bu iki tanrının görevlerinin tehlikeye girdiği düşünülürdü (Cooley ve Lenzi, 2011: 417). Zira ölüer diyarı huzur bulamayan ölüerlerin yeryüzüne çıkmaya çalıştığı bir alem şeklinde tasavvur ederdi (Bottéro, 2012: 314; Thompson, 1903: 93). Dolayısıyla ölüer diyarı ve yeryüzü arasındaki dengenin bozulmaması için ikili yapının korunması, Sin Şamaş'ın görevlerini aksatmaması hayati önem teşkil ederdi.

Ölüer Diyarı her ne kadar yeraltı tanrıları Ereškigal ve Nergal'in yönetiminde (Kramer, 2002: 179) olsa da buraya gece-gündüz dönüşümlü olarak Sin ve Şamaş'ın indigine önceki bölümde temas edilmişti. Burada ikamet ettiğine inanılan *etemmu* adındaki hayaletlerin durumu bir nevi onlara bağlı sayılırdı (Bottéro, 2012: 300; Scurlock, 2006: 83; Kaçar, 2020: 51). Onların

² “Ay tutulmasının kötülüğü, ayın belirlediği kişiye, günün belirlediği kişiye, saatin belirlediği kişiye, başlangıcın belirlediği kişiye, (tutulmanın) başladığı yere ve ayın tutulmasını çekip bıraktığı yere isabet eder; bunlar (insanlar) onun kötülüğünü alırlar.” (SAA 08 316, 3).

yargılanma sürecini doğrudan Sin ve Şamaş'ın üstlendiği düşünülürdü (Bottéro, 2012: 304). Ara sıra, belli ölülerin yargılanma süreci, ilgili kişinin ruhunda acı veren duygusal deneyimlere sebep olabilmekte veya huzursuz ruh, intikam isteğiyle yeryüzüne çıkmayı arzulayabilirdi. Bunun yanı sıra, çeşitli şeytani varlıkların gökyüzüne sızmaya çalıştığı düşünülürdü (Thompson, 1903: 93). Çünkü gökyüzü ve yeraltı arasındaki sınırlar bu zamanlarda zayıflar ve gökyüzünü koruma görevi aksardı (Cooley ve Lenzi, 2011: 417).

Neticede eski Mezopotamya inanışlarında ay ve güneş tutulmalarının evrensel dengeyi bozduğuna; güneş ve ay tanrıları arasındaki görev paylaşımını işlevsiz kıldığına inanılırdı. Bu inanış Sin ve Şamaş'ın zamansal döngüsünün yanısıra düal bir yapı teşkil ettiğine işaret eder. Söz konusu düal yapı sadece zıtlıkların mücadelesi şeklinde değil aynı zamanda birbirini tamamlayan zamansal bir döngü olarak da değerlendirilebilir.

2. Güneş ve Ayın Evrensel Döngüsü

Pek çok inanç sisteminde olduğu gibi Mezopotamya inanışlarında da evrensel döngü kavramı, temel bir prensiptir. Evrenin belli bir düzen içinde işlemesi çeşitli görevler üstlenen her bir tanrının bu kapsamda sınıflandırıldığı anlaşılmaktadır. Bu düzenin sorunsuz bir şekilde işlemesi için belli bir göreve sahip olan tanrılar arasında Sin ve Şamaş'ın ilişki biçimi, bunun mahiyeti ve aralarındaki görev dağılımı düal bir yapının izdüşümleridir. Birbirini takip eden gece ve gündüz, ay ve güneş zamansal döngünün yanı sıra evrensel döngünün de sağlayıcısı konumuna getirmektedir. Sin ve Şamaş'ın görev paylaşımı olması ve daimi bir “döngüsel yaratılış” düaliteye işaret etmektedir.

Başka bir husus güneş ve ayın karşı pozisyonlarda oldukları anlarla ilgilidir. Bu bağlamda, her ayın başlangıcında ilk altı gününde ayın “boynuzlarla” parladığı yani hilal şeklinde görüldüğü; yedinci gününde ilk dördün evresine eriştiği; daha sonra onbeşinci gününde dolunay evresine ulaştığı bilinmektedir. Dolunay yani *şapattu* evresinde ayın güneşin tam karşı konumunda olduğu ve her ikisinin aynı anda gökyüzünde bulunduğu düşünülürdü (Kaçar, 2020: 66-67; Scurlock, 2005: 21). Bu durum, Sin ve Şamaş'ın dengede olduğu ve birbirine kavuşmak üzere yol kat ettiği anlamına gelirdi. *British Museum*'da yer alan 89115 numaralı silindir mühür Şamaş'ın doğu kapısından yükselerek göğe çıktığı sahneyi betimlerdi. Bu sahnede Şamaş'ın ölüler diyarındaki görevini Sin'e devrettiği an tasvir edilmektedir. Bu ikilinin birbirine kavuşum günleri, güneş ve ayın gökyüzündeki hareketlerini birbirlerine devrettikleri anlar olarak görülmüş olmalıdır. Dolunay evresinin ardından ayın şekli ters yönde ilerleyerek yeniden hilal evresine ulaşırdı ve otuzuncu gün, güneş tanrısı Şamaş'ın günlük yolculuğunu tamamladığı bir dönemi ifade ederdi (Lambert, 2013: 186). Bu yolculuk, ayın sonsuz bir döngüde doğum, yaşam ve ölüm süreçlerini ve bunların birbirini izlediğini göstermektedir. Yaşam ve ölüm, ölüler diyarı ve yeryüzü kavramları Sin ve Şamaş arasındaki ikili yapıyı destekleyen olgular olarak yorumlanabilir.

Tamara Green'e göre hermafrodit olduğuna inanılan ay tanrısının çift yönlü cinsiyeti evrenin işleyişinde düal bir yapının göstergesidir. Mezopotamya insanları ayın evrelerine göre erillik veya dişilik kazandığını düşünürdü. Buna göre ay hilal formundayken eril, dolunay formundayken dişil enerjiye büründüğü fikri yaygındı. Ayın bu yönü bereketi ve doğurganlığı sembolize etmesi, eril-dişil düalitesine örnek niteliğindedir. Sin'i diğer çoğu tanrıdan ayıran bu ikili yapı ayın evrelerine göre biçimlenmiştir. Otuz günlük süre zarfında değişen görünüşü onun

hem eril hem de dişil bir yapıda olduğu şeklinde yorumlanmıştır. Green'e göre ay eril formunda doğar ve ölür ancak dişil olarak dolunay formuna erişirdi (Green, 1992: 25-27). Bu durum Sin'in kendi doğası gereği de düal bir yapı teşkil ettiği biçiminde değerlendirilebilir. Kısacası dolunay hamileliği ve doğurganlığı sembolize eden yönü sebebiyle kadınlarla ilişkilendirilmiş ve kadınların adet dönemleri de bu doğrultuda izlenmiştir (Demirci, 2013: 31). Sin'in hem dişil hem de eril özelliklere sahip olması, karanlık ve aydınlık alemleri temsil etmesi, ölümler diyarındaki kötü varlıklarla mücadele etmesi, ölüm ve dirilişi gibi unsurlar, Mezopotamya inanışlarında kozmosla ilgili bir düalizmin varlığının filizlendiğini göstermektedir (Green, 1992: 32). Bu anlayış çerçevesinde, eril ve dişil formların evrensel döngüde üstlendikleri birbirini tamamlayıcı/bütünleyici rolleri düalitenin başka bir delilidir.

Dolunay evresinde dişil bir enerjide olduğu düşünülen Sin'in Şamaş'ı meydana getiren prensip olması veya onu doğurtan tanrı olması bu bağlamda değerlendirilebilir. Ancak Sin'in bir tanrıça değil bir tanrı olarak kabul edildiğini unutmamak gerekir. Bu durum, Mezopotamya yaratılış mitoslarında ilksel suları temsil eden acı su (dişil enerji) ile tatlı (eril enerji) suların birleşmesinden doğan ilk tanrısal enerjinin meydana gelmesiyle benzer bir durumdur (Bottéro, 2012: 269). Ancak buradaki farklılık ayın ilk enerji olup güneşi doğurtan enerji konumunda olmasıdır.

Nihayetinde güneş ve ayın hareketlerinin, aralarındaki düzenli zamansal döngünün yeryüzüne çeşitli etkileri olmuş; bu ikili arasındaki görev dağılımı hem yeryüzünü hem ölümler diyarını etkilediği fikri ortaya çıkmıştır.

2.1. Sin ve Şamaş'ın Yeryüzündeki Evrensel Döngüsü

Babil mitolojisine göre suları denetlediği düşünülen Sin'in yağmurlara ve yeryüzündeki nehirlerle hükmederek bereketi sağladığına inanılırdı (Eliade, 2003: 188). Dahası ayın gelgitler üzerindeki etkisi, dönem insanların toprağı ekip biçme zamanlarını belirlemelerinde etken bir rol üstlenmiştir (Campbell, 2006: 199-200; Eliade, 2003: 189). Toprağın bereketli olması için yağışlara ve dolayısıyla ayın konumuna bağlı kabul edilirdi. Aynı zamanda nehirlerin taşması ve diğer bazı felaketler ay ile doğrudan ilişkilendirilirdi. Özellikle su baskınlarının ayın dolunay evresinden sonra gökyüzünde görünmediği ve ölüm dönemi olarak düşünülen zamanlarda gerçekleşmiş olması dönem insanı tarafından keşfedilmiştir (Eliade, 2003: 172 - 186; Green, 1992: 24). Bu tür durumların belirlenmesi ve tarımın bu bilgilerin ışığında gerçekleştirilmesi, bereketin artırılmasına yönelik olarak Sin'e bereket tanrısı olarak evrensel bir rolün atanmasının temellerini atmıştır. Eliade'e göre, ay ile bitkiler arasındaki organik bağ, birçok bereket tanrısının aynı zamanda ay tanrısı olarak kabul edilmesine kadar olanak sağlayacak kadar güçlü bir ilişkiyi ifade etmektedir (Eliade, 2003: 191). Dolayısıyla Sin'in bitkilerin yaratıcısı olduğu fikri onun yeryüzündeki oluşumlarla ilgili kozmik bir görevi olduğunu da izah etmektedir. Fakat bu kozmik görevi tek başına yürüttüğünü söyleyemez.

Görelî düalitenin bir örneği sayılabilecek Sin ve Şamaş arasındaki bu kozmik görev birbirini tamamlayan iki zıt enerjinin benzeridir. Bereketi temsil eden Sin'in hükmettiği düşünülen suların toprağı beslediği ve ardından filizlenen bitkileri Şamaş'ın ışığı ve ısıyla olgunlaştırdığı düşüncesi bulunurdu. Çünkü ısı ve güç kaynağı olan güneş, Mezopotamya insanların Şamaş'a attikleri özelliklerinin bu bağlamda şekillenmesine neden olmuştur. Sin

tarafından yarattığı düşünülen bitkileri Şamaş ısısayesinde olgunlaştıran “ışığın ve gücün tanrısı” olarak evrensel döngüde görev üstlenirdi (Çelebi, 2023: 67-69). Sin ve Şamaş arasındaki evrensel döngünün sürekliliği sağlayan bir görev dağılımı olduğunu ifade etmek mümkündür.

Kozmosun evrensel döngüsünün yeryüzündeki yansımasını temsil eden diğer bir unsur, büyükbaş veya küçükbaş sürülerin bolluk ve bereket içinde gelişmesi olmuştur. Bu bağlamda, Sin’in aynı zamanda doğurganlık ve bolluk sembolizasyonunu üstlendiği düşünülmüştür. Bu inanişaya göre, Sin hayvan sürülerinin artışına vesile olarak onların bolluk içinde gelişimine katkıda bulunurdu (Kaçar, 2020: 273-274). Dahası ay tanrısı Sin’in bazen boğa ile sembolize edilmesi³ onun gücüne ve bereketi temsil etmesine bir gönderme niteliğindedir (Eliade, 2003: 108).

Tarım toplulukları, en temel gıda kaynaklarının sağlanmasında bu gözlemlenebilir döngüyü ve Sin ile Şamaş arasındaki görev paylaşımını yakından takip etmiştir. Hayvan sürülerinin verimli olmasını sağlamak amacıyla Sin’in gökyüzündeki seyahatini izleyen toplulukların da bu döngüyü gözlemlediği anlaşılmaktadır. Bu durum, Sin ve Şamaş’ın sadece tarımla uğraşan topluluklar için değil, aynı zamanda hayvancılıkla uğraşan topluluklar için de evrensel bir döngüyü sağlayan iki tanrı olarak kabul edildiğini göstermektedir.

2.2. Sin ve Şamaş’ın Ölüler Diyarındaki Evrensel Döngüsü

Mezopotamya inanişları çerçevesinde, Sin ve Şamaş’ın yeryüzündeki görülebilir etkilerinin dışında ölüler diyarına indikleri zamanlar düşünüldüğü takdirde, “gözlemlenmesi güç” birtakım etkilerinin varlığı anlaşılmaktadır. Antik Mezopotamya toplumunun gözlemleyemediği ancak tasavvur ettikleri ölüler diyarına, bu iki tanrının geçişleri, *British Museum*’da yer alan 89110 numaralı silindir mühürde tasvir edilmiştir. Bu tasvirde Şamaş’ın doğu kapısından yükselerek gökyüzündeki görevi devraldığı görülmektedir. Aynı şekilde, gökyüzünden batı kapısından ölüler diyarına tekrar iniş sırasında, Sin’in görevini devrettiği kabul edilmektedir. Ölüler diyarında bu tanrılar tarafından üstlenilen görevler, bir düal yapıyı destekleyen niteliktedir. Sin’in ölülerini yargıladığına ve Şamaş’ın adaleti sağladığına olan inanç, bu düal anlayışın açık bir biçimde ifade edildiğini göstermektedir. Bunun yanı sıra, Doğu mistisizminde olduğu gibi, siyah ve beyazın, iyi ve kötünün, aydınlık ve karanlığın var olduğu düal anlayışlarda olduğu gibi, Sin gece karanlığını, Şamaş ise gündüz aydınlığını temsil etmektedir. Pek çok ay tanrısının aynı zamanda yeraltı dünyasına yani ölüler diyarına da hükmetmesi (Eliade, 2003: 199; Krappe, 1938: 116) gibi Sin de ölüler diyarına hükmeden en önemli tanrı olarak kabul edilirdi. Kraliyet yazmalarında kimi zaman kendisinin göksel cennetin yanı sıra ölüler diyarının da “ilahi ışığı” olduğu ve tanrıların kahramanı olduğu şeklindeki ifadeler bu durumu kuvvetlendirmektedir. Bunun bir örneğini Sargon’un krallık döneminde yazılmış olan kraliyet yazmalarında görmek mümkündür (RINAP Sargon II 43, 57).

Burada Sin ölülerini yargılarken (RINAP Esarhaddon 98, 1) Şamaş adalet dağıtmaktadır (Abusch ve Schwemer, 2011: 383; Smith, 2011: 421-429) Dahası karanlığı temsil eden ölüler diyarını aydınlatma görevini de bu iki tanrı dönüşümlü olarak yerine getirdiği düşünülmüştür. Sin

³ Babil’in ay tanrısı Sin, “Enlil’in güçlü danası” olarak adlandırılmıştır; Ur’un ay tanrısı Nannar, “göğün genç güçlü boğası, Enlil’in en dikkat çeken oğlu” ya da “güçlü boynuzlu genç ve güçlü boğa” olarak nitelendirilmiştir.

ve Şamaş'ın, evrensel döngünün bir parçası olarak yeraltı ölüer diyarında üstlendikleri görevlerin birbirini tamamlayan özellikte olması, zıtlıkların birbirini tamamlayan bir döngü içinde bulunduğuna işarettir. Fakat güneş ve ay arasında önemli bir farklılık olduğu da göz ardı edilemez. Bu ikiliden güneşin daima aynı kaldığı, yeni bir “oluşum” içine girmediği anlaşılırken ayın ise aksine büyüüp küçülmesi bazen gökyüzünde görünmeyişi onu güneşten farklı ve özel kılmaktadır (Eliade, 2003: 167). Bu nedenle, güneşin sabit bir formda olduğu halde ayın gökyüzünde görünmediği ve ölüm dönemi olarak kabul edilen zamanlar, ayın farklı bir anlam kazanmasına yol açmıştır. Bu bağlamda, ayın ölüp dirilen tanrılar sınıfına ait olduğu sonucuna varılabilir (Campbell, 2014: 48-56).

Adına çok sayıda dua ithaf edilen, ondan dilekler dilenen (Leick, 1998: 152-153) Sin'in öldükten sonra dirilen bir tanrı olması ona farklı bir yön kazandırmaktadır. Ölen ataların ruhlarını huzurlandırmayı amaçlayan *kispu* ritüeli, Sin'in bu yönünü yansıtmaktadır. Yeniay ve dolunay dönemlerinde iki kez gerçekleştirilen *kispu* ritüeli, *suma zakaru* (isim çağırma) âdetlerine dayanır. Bu ritüelde, ölenlerin adlarının anılması yoluyla onların öte dünyadaki varlıklarının devamını temin etmeye yönelik bir çaba sarf edilirdi (Cohen, 2005: 106). Bu görüş, büyük olasılıkla ayın her gün yenilenen formuyla sürekli bir yaşam döngüsünün sürdürülebileceği düşüncesinden kaynaklanmış olabilir. Bu bağlamda, Sin'in ölüerle doğrudan ilişkisi olduğu ve onları yönetme görevini diğer tanrılarla birlikte üstlendiği fikri, ayın değişkenlik gösteren formuyla uyumlu olarak düşünülmelidir (Thompson, 1903: 123).

Yukarıdaki satırlar, gün batımı anında yeraltı diyarındaki kötü ruhların yeryüzüne çıkabileceğine dair bir işarettir ve bu tür ruhlardan korunma amacı güdüldüğünü yansıtmaktadır. Bu tür metinlerde, yeraltı diyarını dönüşümlü olarak gözeten Sin ve Şamaş'a koruma amaçlı dualar edildiği sıkça görülmektedir. Bunlar, Sin ve Şamaş'ın ölüer diyarındaki rolleri ve konumları hakkında bilgi sunmanın yanı sıra, bu tanrıların bir düal yapı ve döngüsel karakter sergilediğinin bir göstergesidir.

Sonuç

Bu araştırma sonucunda her ne kadar çok tanrılı hiyerarşik bir yapı teşkil ediyor olsa da, Mezopotamya inanışlarında ikili bir yapının varlığı tespit edilmiştir. Söz konusu yapı güneş ve ay tanrıları arasında tam anlamıyla düalitenin varlığına kanıt niteliğindedir. Dini ve felsefi perspektiften ele alındığı takdirde bu düal yapının, zıtlıkların mücadelesinden ziyade iki zıt prensibin birbirini tamamlayan özellikte olduğu anlaşılmıştır.

Güneş tanrısı Şamaş ve ay tanrısı Sin'in baba-oğul ilişkisi, bu ikilinin ölüer diyarına ve gökyüzüne dönüşümlü olarak hükmetmesi aralarındaki görev paylaşımını göstermektedir. Bu iki tanrının görevleri ve özellikleri sınıflandırılmak suretiyle değerlendirildiğinde aralarındaki düalite zamansal ve evrensel olarak tespit edilebilmektedir.

Bu makale söz konusu düalite zamansal döngüsü günlük, aylık, yıllık ve ekinoks dönemleri bağlamında kategorize edilmiştir. Sin ve Şamaş'ın üstlendikleri görevler değerlendirildiğinde aralarındaki evrensel döngü, ölüer diyarı ve gökyüzü arasındaki düal yapıda tespit edilmiştir. Sonuç olarak; Mezopotamya tanrıları arasındaki Sin ve Şamaş düalitenin varlığına işaret eden tek örnek olarak ortaya çıkmıştır.

Kaynakça

- ABUSCH, Tzvi ve Daniel Schwemer (2011). “Corpus of Mesopotamian Anti-Witchcraft Rituals Volume One”. *Ancient Magic and Divination*. C. 8, S. 1.
- AMBOS, Claus (2013). “Rites of Passage in Ancient Mesopotamia: Changing Status by Moving Through Space. Bit Rimki and the Ritual of The Substitute King”. *Approaching Rituals in Ancient Cultures, Alla Rivista Degli Studi Orientali Nuova Series*. (ed. C. Ambos ve L. Verderame). Roma.
- BIGGS, Robert D. (1967). *Ş.Á.ZI.GA Ancient Mesopotamian Potency Incantations, Text from Cuneiform Sources*. New York: The Johns Hopkins University Press.
- BLACK, Jeremy ve Anthony Green (2003). *Mezopotamya Mitolojisi Sözlüğü Tanrılar İfritler Semboller*. İstanbul: Aram Yay.
- BOTTÉRO, Jean (2012). *Mezopotamya, Yazı, Akıl ve Tanrılar*. Ankara: Dost Yay.
- BOTTERWECK, Johannes ve Hemler Ringren (1980). *Theological Dictionary of the Old Testament*. Michigan: Eerdmans.
- CAMPBELL, Joseph (2003.) *Yaratıcı Mitoloji Tanrının Maskeleri*. Ankara: İmge Kitabevi.
- CAMPBELL, Joseph (2006). *İlkel Mitoloji*. Ankara: İmge Kitabevi.
- CAMPBELL, Joseph (2014). *Doğu Mitolojisi*. İstanbul: İslık Yay.
- CIVIL, Miguel vd. (1977). *Assyrian Dictionary*. Chicago: The Oriental Institute of Chicago.
- COHEN, Andrew (2005). *Death Rituals, Ideology, And the Development of Early Mesopotamian Kingship*. Leiden: Brill.
- COHEN, Mark Elliot (1993). *The cultic calendars of the ancient Near East*. Bethesda, Md: CDL Press.
- COOLEY, Jeffery ve Alan Lenzi (2011). “A Universal Namburbi: EA, Shamash and Asalluhi 1”. içinde *Reading Akkadian Prayers and Hymns: An Introduction*. Society of Biblical Literature.
- ÇELEBİ, Nurgül (2023). “Sin Şamaş Düalitesi ve Dinlerdeki Yansıması”. Doktora Tezi. Ankara: Ankara Üniversitesi.
- ÇELGİN, Güler (2011). “Ouroboros”. *Eski Yunanca-Türkçe Sözlük*. Ankara: Kabalcı.
- DEMİRCİ, Kürşat (2013). *Eski Mezopotamya Dinlerine Giriş Tanrılar, Ritüel, Tapınak*. İstanbul: Ayışığı Kitaplığı.
- ELIADE, Mircea (1994). *Ebedi Dönüş Mitosu*. Ankara: İmge Yay.
- ELIADE, Mircea (2003). *Dinler Tarihine Giriş*. İstanbul: Kabalcı Yay.
- FARBER, Walter ve Jack M. Sasson (1995). “Witchcraft, Magic, and Divination in Ancient Mesopotamia”. içinde *Civilizations of the Ancient Near East*. C. 3. New York: Macmillan Library Reference USA.
- FLEW, Anthony (1979). “Dualism”. *A Dictionary of Philosophy*. New York: St. Martin's Griffin.
- GIBSON, John C. L. (2004). *Canaanite Myths and Legends*. London and New York: T & T Clark International.
- GREEN, Tamara (1992). *The City of the Moon God*. Leiden: E. J. Brill.
- GÜNALTAY, Şemseddin (1987). *Yakın Şark I-Elam ve Mezopotamya*. Ankara: TTK Yay.
- HÄTINEN, Aino (2021). *The moon god Sin in Neo-Assyrian and Neo-Babylonian times*. Münster: Zaphon Pub..
- HILDEGARD, Lewy (1962). “Points of Comparison Between Zoroastrianism and the Moon-Cult of Harran”. *A Locust's Leg, Studies in Honour Of S. H. Taqzadeh*. London: Humphries & Co. Ltd.
- HOOKE, Samuel Henry (1993). *Ortadoğu Mitolojisi-Mezopotamya, Mısır, Filistin, Hitit, Musevi, Hristiyan Mitosları*. Ankara: İmge Kitabevi.
- KAÇAR, Abdulgani (2020). “Eski Mezopotamya’da Büyü ve Büyücülük”. Doktora Tezi. Ankara: Ankara Üniversitesi.
- KING, Leonard William (1976). *Babylonian Religion and Mythology*. New York: AMS Press.
- KÖROĞLU, Kemalletin (2012). *Eski Mezopotamya Tarihi: Başlangıcından Perslere Kadar*. 7. bs. İstanbul: İletişim.
- KRAMER, Samuel Noah (2002). *Sümerler: Tarihleri, Kültürleri ve Karakterleri*. İstanbul: Kabalcı Yay.
- KRAMER, Samuel Noah (2016). *Sümer Mitolojisi*. İstanbul: Kabalcı Yay.
- KRAMER, Samuel Noah (1950). “‘Inanna’s Descent to the Nether World’ Continued”. *Proceedings of the American Philosophical Society*. C. 95, S. 4, ss. 361-63.

- KRAPPE, Alexandre H. (1938). *La Genese des mythes*. Paris: Payot.
- LAMBERT, Wilfred G. (1960). *Babylonian Wisdom Literature*. Oxford: Oxford University Press.
- LAMBERT, Wilfred G. (2013). *Babylonian Creation Myths*. Indiana: Indiana Eisenbrauns.
- LEICK, Gywendolyn (1998). "Sin". *A Dictionary of Ancient Near Eastern Mythology*. London&New York: Routledge.
- LEWY, Julius (1945). "The Late Assyro-Babylonian Cult of the Moon and its Culmination at the Time of Nabonidus". *Hebrew Union College Annual*. C. 19.
- MEISSNER, Bruno (1920). *Babylonien und Assyrien*. C. 2. Heidelberg: Inktank-Publishing.
- PALLIS, Svend (1926). *The Babylonian Akitu Festival*. Copenhagen: Andr. Fred. Host & Son.
- PARKER, Simon B. (1999). "Shahar" *Dictionary of Deities and Demons in the Bible*. (ed. K. van der Toorn, B. Becking, ve P. W. van der Horst). Leiden, Boston, Köln: Brill.
- SCHMIDT, Brian B. (1999). "Moon" *Dictionary of Deities and Demons in the Bible*. (ed. K. van der Toorn, B. Becking, ve P. W. van der Horst). Leiden, Boston, Köln: Brill.
- SCURLOCK, Jo Ann (2005). "Ancient Mesopotamian Medicine". *A Companion to the Ancient Near East*, (ed. D. C. Snell). UK: Blackwell Publishing.
- SCURLOCK, Jo Ann (2006). "Magico-Medical Means of Treating Ghost-Induced Illnesses in Ancient Mesopotamia". *Ancient Magic and Divination III*. (ed. T. Abusch, A. K. Guinan, ve F. A. M. Wiggermann). Leiden&Boston.
- SMITH, Duane (2011). "A Namburbi against the Evil of a Snake: Shamash 25". *Reading Akkadian Prayers and Hymns an Introduction, Ancient Near East Eonographs*. (ed. A. Lenzi). Atlanta: Society of Biblical Literature.
- THOMPSON, Campbell (1903). *The Devils and Evil Spirits of Babylonia*. C. 1. London: Luzac and co.
- UYGUR, Hatice Kübra (2016). "The Akitu Festival in Mardin", *Unfinished Stories: Folklife and Folk Narrative at the Gateway to the Future*. *AFS and ISFNR Joint Annual Meeting*.

Elektronik Kaynaklar:

- URL-1 <https://sozluk.gov.tr/> (E.T.: 29.07.2023).
- URL-2 <https://www.etymonline.com/word/duality> (E.T.: 29.07.2023).
- URL-3 https://www.newworldencyclopedia.org/entry/Axis_Mundi (E.T.: 03.05.2022).
- URL-4 <https://sozluk.gov.tr/> (E.T.: 03.09.2023).
- URL-5 <https://www.britannica.com/topic/yinyang> (E.T.: 03.09.2023).
- URL-6 <https://www.etymonline.com/word/duality> (E.T.: 29.07.2023).
- State Archives of Assyria (SAA):
<http://oracc.museum.upenn.edu/saao/corpus> (E.T.: 16.09.2023).
- Royal Inscriptions of the Neo-Assyrian Period (RINAP):
<http://oracc.museum.upenn.edu/rinap/corpus/> (E.T.: 16.09.2023).

Çalışmanın yazarı/yazarları "COPE-Dergi Editörleri İçin Davranış Kuralları ve En İyi Uygulama İlkeleri" çerçevesinde aşağıdaki hususları beyan etmiş(ler)dir:

Etik Kurul Belgesi: Bu çalışma için etik kurul belgesi gerekmemektedir.
Finansman: Bu çalışma için herhangi bir kurum ve kuruluştan destek alınmamıştır.
Destek ve Teşekkür: Çalışmanın araştırılması ve yazımı esnasında destek veya fikirlerine başvurulmuş herhangi bir kişi bulunmamaktadır.
Çıkar Çatışması Beyanı: Bu makalenin araştırması, yazarlığı veya yayınlanmasıyla ilgili olarak yazarın potansiyel bir çıkar çatışması yoktur.
Yazarın Notu: Bu çalışma Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Felsefe ve Din Bilimleri (Dinler Tarihi) doktora programında tamamlanan <i>Sin Şamaş Düalitesi ve Dinlerdeki Yansıması</i> adlı doktora tezinden üretilmiştir.
Katkı Oranı Beyanı: Bu makalenin tüm bölümleri tek bir yazar tarafından hazırlanmıştır.
<i>The author / authors of the study declared the following points within the framework of the "COPE-Code of Conduct and Best Practices Guidelines for Journal Editors":</i>
Ethics Committee Approval: Ethics committee approval is not required for this study.
Funding: No support was received from any institution or organization for this study.
Support and Acknowledgments: There is no person whose support or ideas are consulted during the research and writing of the study.
Declaration of Conflicting Interests: The author has no potential conflict of interest regarding research, authorship or publication of this article.
Author's Note: This study was produced from the doctoral thesis titled <i>Sin Shamash Duality and Its Reflection on the Religions</i> completed at Ankara University, Institute of Social Sciences, Department of Philosophy and Religious (History of Religions).
Author Contributions: All sections of this article have been prepared by a single author.